

Coğrafyanın Siyer Telifine Etkisi: Kelâî (ö. 634/1237) ve *el-İktifâ'* Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme

YAKUP AKYÜREK

Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Şırnak, Türkiye, yakupakyurek47@gmail.com

Geliş Tarihi / Received Date : 09.07.2020
Kabul Tarihi / Accepted Date : 27.12.2020
Yayın Tarihi / Published Date : 31.12.2020

Atıf/ Cite as

Akyürek, Yakup. "Coğrafyanın Siyer Telifine Etkisi: Kelâî (ö. 634/1237) ve *el-İktifâ'* Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme". *İstem*, 18/36 (2020): 489-498. <https://doi.org/10.31591/istem.849559>

Öz

Siyer yazıcılığındaki geleneği, siyer müelliflerinin yaşadıkları coğrafyayı göz önünde bulundurarak ortaya siyer yazımı için büyük önem arz eder. Bu açıdan bu çalışmada Endülüslü hadis âlimi Ebû'r-Rebîr Süleyman el-Kelâî'nin (ö. 634/1237) yazdığı *el-İktifâ' fî (bimâ tedammenehû min) meğâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ* adlı eserinden yola çıkarak coğrafyanın siyer telifine etkisine değinilmeye çalışılmıştır. Endülüs'ün içerisinde bulunduğu siyasi, ilmi ve edebî ortamın izdüşümleri takip edilerek eserdeki yansımaları tespit edilmiştir. Bu bakımdan bu çalışmada öncelikli olarak bir müellifin yaşadığı coğrafyanın şahsiyetine ve akabinde eserine etkisine temas edilecek; ardından siyer yazıcılığı açısından geç dönemde yazılmış olan bu eserin siyer yazıcılığındaki konumu ve önemi üzerinde durulmuştur. Kelâî, siyasi ortamın yanında aynı zamanda ilmi ve edebî olarak da yaşadığı coğrafyadan etkilenmiştir. Yaşadığı dönemde edebiyatın ileri bir noktada olduğu ifade edilir. Kelâî, eserinde birçok edebî sanata başvurmuş, şiire büyük önem atfetmiş ve kendi yaşadığı dönemde yazılan 121 beyitlik bir kasideyi de aktarmıştır. Bu bakımdan aktardığı bu kasideyle geç dönemde yazılmış manzum bir şiiri siyer malzemesine dâhil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelâî, Endülüs, Siyer, Coğrafyanın Etkisi, *el-İktifâ'*.

Abstract

The effect of geography on sîra writing: An Examination on al-Kalâî and his Work al-İktifâ'

It has become important to reveal the tradition of sîra writing by taking into consideration the geography of the sîra authors. In this respect, in this essay, the effect of the geography on sîra writing will be examined based on the work named al-İktifâ' fî maghâzî Resul Allâh ve's selâseti'l hulefâ written by al-Kalâî. The projections of the political, scientific and literary environment in which the andalusian is located will be followed and its reflections in the work will be determined. In this regard, in this study, firstly, the effect of the geography where an

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

author lives, will be mentioned. Then, the position and importance of this work, which was written in the late period in terms of sira writing, will be emphasized. In addition to the political environment, Kelâî was also influenced by the geography he lived in, scientifically and literally. It is stated that literature was at an advanced point during his lifetime. Kelâî applied many literary arts in his work, attached great importance to poetry, and also quoted an ode of 121 couplets written in his own time. In this respect, he included a verse poem written in the late period with this ode to his siyer material.

Keywords: al-Kalâî, Andalus, Sira, Geography Effect, *al-İktifâ'*.

Giriş

Son yıllar özelinde Siyerle alakalı yapılan modern çalışmalarda görüldüğü üzere, Hz. Peygamber ile alakalı siyer yazımındaki değişim ortaya konmaya çalışılmaktadır. Günümüz modern çalışmalarının üzerinde durduğu temel husus; Hz. Peygamber algısındaki dönüşüm olarak görülmektedir. Ne var ki yapılan çalışmalarda işin sadece bir yönü olan Hz. Peygamber algısı ele alınmaktadır. Oysaki daha tam anlamıyla siyer literatürünün tamamı araştırmalara konu olmamış, daha pek çok müellif ve dönem incelenmeyi beklemektedir. Siyer yazımındaki dönüşümü tespit etmek için geç dönemde yazılan siyer eserlerinin iyi bir şekilde tetkik edilmesi gerekmektedir.

İslâm düşünce tarihine bakıldığında Hz. Peygamber'le alakalı her asırda telif faaliyetinin olduğu görülmektedir. O halde her asırda ilim adamları dönemlerinin ihtiyacına karşılık vermek ve dönemin zihniyetini ortaya koymak adına ortaya bazı eserler koydukları neticesine varmak mümkün görünmektedir. Yapılan bu telif çalışmaları hem siyeri anlama hem de dönemin bakış açısını tespit etme anlamında kıymetli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan yazılan siyer eserleri çeşitli sebeplerle kaleme alınabilmektedir. Söz gelimi Kâdî İyâz (ö. 544/1149) yazdığı *eş-Şifâ'* adlı eserde Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamaya çalışmaktadır.

Hicri VII. asırda yaşamış olan Ebü'r-Rebî' Süleyman el-Kelâî'nin (ö. 634/1237) yazmış olduğu *el-İktifâ' fî (bimâ tedammehû min) meğâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'* isimli eser geç dönemde yazılan, siyer telifinde çok değerli bir çalışma olarak nitelendirilebilir. Müellifin yaşadığı coğrafya olan Endülüs'ün içerisinde bulunduğu savaş durumu, hiç şüphesiz Kelâî'nin böyle bir eser yazmasına etki etmiştir. Kelâî'nin Endülüs'te savaşımlardan birine katıldığı ve şehit olduğu göz önünde bulundurulduğunda eserin kıymeti daha da merak uyandırıcı bir noktaya gelmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada coğrafyanın eser telifine etkisine yer verileceği gibi aynı zamanda geç dönem siyer yazıcılığı alanında yazılmış bu eserin siyer yazımının gelişimine sunduğu katkı da tespit edilmeye çalışılacaktır.

Hayatı

Kelâî'nin hayatı, yaşadığı coğrafya ve içerisinde bulunduğu durum onun telifinde çok önemli bir yer tutar. Bu doğrultuda telifine etki eden ve onun fikir dünyasını anlamamıza yardımcı olacak hayatıyla ilgili bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Kısaca hayatına değinecek olursak; tam adı Ebü'r-Rebî' Süleyman b. Mûsâ b. Sâlim b. Hasan b. Süleyman b. Ahmed b. Abdüsselâm el-Himyerî, el-Kelâî, el-Belensî, el-Endelüsî, el-Mâlikî olan Kelâî, 565 (1170) senesinde Endü-

lüs'ün Mürsiye (Murcia) şehrinde doğmuştur.¹ Endülüs'teki hadis hafızlarının sonuncusu olarak kabul edilen Kelâî, cerh ve ta'dîl, mevalid ve vefayat gibi ilimlerde ihtisas sahibidir.² Kelâî'nin yaşadığı dönem Müslümanlarla Avrupalıların çok ciddi anlamda savaştığı bir zaman dilimine tekabül etmektedir.³ Kelâî'nin de bu savaflara katıldığı ve mücahit olarak savaştığı⁴ ve nihayetinde Enîşe (Enîce) felaketi olarak isimlendirilen savaşta 634 (1237) yılında şehit düştüğü aktarılmaktadır.⁵ Kelâî'nin yaşadığı dönemde ünlü bir şair ve hatip ve sesinin çok gür olduğu, Hadis, Siyer, Meğâzî ve edebiyat alanında 24 eser telif ettiği ifade edilmektedir.⁶

Siyasi Ortamın Etkisi

Kelâî'nin yaşadığı dönemde, özellikle de gençlik yıllarına tekabül eden zamanda Müslümanların savaşta olması durumu dolayısıyla Kelâî'nin hayatını savaşların gölgesinde yaşadığını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda gençlik yıllarında Endülüs'te Muvahhidler hüküm sürmektedir. Muvahhid devletinin hükümdarlarından biri olan Ebû Ya'kub Yûsuf b. Abdilmümin (ö. 580/1184) âlimlere çok kıymet vermiş ve onları desteklemiştir.⁷ Ebû Ya'kub'un kendi hükümdarlığı döneminde İspanyollara karşı başlattığı cihad dolayısıyla özellikle muhaddislerden cihad rivayetlerinin yoğunlukta olduğu eserler yazmalarını talep ettiği ve bu yönde teşviklerde bulunduğu ifade edilmektedir.⁸ Kelâî'nin gazve rivayetlerini çokça kullandığı eserini bu talep doğrultusunda mı kaleme aldığı kesin olarak bilinemese de o dönemde buna benzer çabaların olduğu söylenebilir. Kelâî'nin hocaları arasında zikredilen ve Muvahhid hükümdarı Yûsuf b. Abdilmümin tarafından kadılık ve hatiplik görevine getirilen İbn Hubeyş'in (ö. 584/1188) günümüze ulaşan dört ciltlik *Kitâb'ül-Ğazavât* adındaki eseri burada zikredilebilir.⁹ İbn Hubeyş'in eserine bakıldığında ilk üç halife dönemindeki

¹ Kelâî, *el-İktifâ' fî (bimâ tedammenehû min) meğâzî Res'ülillâh ve's-selâseti'l-hulefâ*, thk. Kemaleddin İzzeddin Ali, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997), Muhakkik mukaddimesi 1/He, vav; İbnü'l-Mevvâk, *Buğyetu'l-Nukkâdî'n-Nakale fî mâ Ehalle bihi Kitâbu'l-Beyân*, nşr. Muhammed Hirşâfî, (Riyâd: Mektebetu Edvai's-Selef, 1425/2004), 1/175.

² Ebû'l-Abbâs Şehabeddin Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsü'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, thk. İhsan Abbâs, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1968), 4/473; M. Yaşar Kandemir, "Kelâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/193.

³ Kelâî'nin yaşadığı dönem, Endülüs'te Muvahhidler Dönemi (1147-1238) olarak bilinmektedir. Özellikle Büyük Reconquista dalgasının kendisini gösterdiği bu dönem, Müslümanların büyük hezimetler yaşadığı bir zaman dilimi olarak tarihe geçmiştir. Birçok Müslüman Endülüslü bu tarihlerde şehit düşmüştür. Detaylı bilgi için Bkz. Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 215-236.

⁴ Kelâî'nin sadece bu savaşta değil pek çok savaşta yer aldığı ve kahraman olarak görüldüğü, kendisine yapılan övgüler hakkında bkz. Nubâhî, *Târîhu Kudâti'l-Endelus*, (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1403/1983), 119.

⁵ Kelâî, I, muhakkik mukaddimesi, 3 (ze); İbnü'l-Mevvâk, *Buğyetu'l-Nukkâd*, 175; İbnü'l-Ebbâr, *Tuhfetu'l-Kâdim*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1406/1986), 201; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, thk. İhsan Abbâs, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1968), 1/616.

⁶ Eserlerinin listesi için bkz. Kelâî, *el-İktifâ'*, muhakkik mukaddimesi, 1/4 (ha); İbnü'l-Ebbâr, *Tuhfetu'l-Kâdim*, 201; En-Nubâhî, *Târîhu Kudâti'l-Endelus*, 119.

⁷ Mehmet Özdemir, "Yûsuf b. Abdilmü'min", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/5-7.

⁸ Ali Vasfî Kurt, *Endülüs'de Hadis ve İbn Arabî*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 322.

⁹ İbn Hubeyş, *Kitâb'ül-Ğazavât*, thk. thk. Süheyl Zekkar, (Beyrut: Dârü't-Talia, 1983); Sâmî Es-Sakkâr, "İbn Hubeyş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/77.

fetihlere ağırlık vermiş olması dikkat çekici bir husustur. Çünkü Kelâî'nin de eserinde Hz. Peygamber ile ilgili bilgileri aktardıktan sonra ilk üç halife dönemindeki gazvelere yer verdiği görülmektedir. Bu bağlamda İbn Hubeyş'in, Kelâî'nin hocası olması ve böyle bir eser telif etmiş olması etki bakımından önem arz eder. Nitekim Kelâî de mukaddimesinde bu hususa dikkat çekerek hocasının kitabından istifade ettiğini belirtmektedir.¹⁰

Kelâî'nin içerisinde bulunduğu bu siyasi ortam, eserine aldığı rivayetlerde etkisini göstermektedir. Kelâî'nin eserinin adından da anlaşılacağı üzere (*el-İktifâ' fî (bimâ tedammenehû min) meğâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ*), o Hz. Peygamber'in gazvelerini ele alan bir eser yazmayı düşünmektedir. Kelâî her ne kadar başlıkta sadece "meğâzî" ifadesine yer vermiş olsa da mukaddime bölümünde Hz. Peygamber'in hayatını nesebi, doğumu, risaleti ve gazveler şeklinde bir bütün olarak ele almayı hedeflediğini belirtmektedir.¹¹ Aslında Kelâî'nin eserde birincil hedefi Hz. Peygamber'in gazvelerini ele alıp, Müslümanların savaşlarda gösterdiği kahramanlıkları vurgulamak ve bunu da yaşadığı coğrafya açısından bir örneklem olarak sunmaktır. Ne var ki onun bu gayesi yerine gelmemiş ve o eserinin birinci cildinde Hz. Peygamber'in hayatını (sîreti) ele almıştır. Kelâî ikinci cildinde Hz. Peygamber'in Medine dönemindeki yaşantısı hakkında sadece gazvelere ve siyasi olaylara değinmiştir. Hz. Peygamber dönemini bitirdikten sonra ilk üç halife dönemindeki siyasi olayları ele alarak anlatımını sürdürmüştür.

Kelâî yine mukaddimesinde, bu eseri okuyanların, Allah yolunda cihad edenlerin, bu yolda gayret gösterip çeşitli sebeplerle zor durumda kalıp sebat edenlerin, özellikle peygamberin ve ashabının şahsında düşmanlarına karşılık Müslümanların gönlüne ferahın nasıl indirildiğini göreceklərini vurgulamaktadır.¹² Kelâî, gazve ve seriyyeleri anlattığı bölümün hemen akabinde ise, Hz. Peygamber'in ve Müslümanların bu gazve ve seriyyelere iştirak etmeleriyle Yüce Allah'ın dinini aziz kıldığını ve Müslümanlara inayette bulunduğunu ifade etmektedir. Bu desteğin ve yardımın akabinde ise Müslümanların bu zor günleri hatırlayarak Allah'a işlerini kolaylaştırdığı için çokça hamd etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.¹³

Genel olarak duygusal bir üslup benimseyen Kelâî, eserinin birçok yerinde bu duygularını dışı vurmuştur. Söz gelimi ahde vefanın önemine değinmek adına kitabında işlediği Sürâka b. Mâlik konusu bunun en güzel örneklerindedir. Bilindiği üzere hicret esnasında Hz. Peygamber'i Kureyş'e teslim edecek kişiye ödül verileceği vaat edilmişti. Sürâka b. Mâlik de bu ödülü almak isteyen kişilerden biridir. Neticede Sürâka o dönem itibarıyla Hz. Peygamber'den çeşitli mucizeler görmüş ve ondan eman almıştır. Yıllar sonra Hz. Peygamber ve Sürâka'nın karşı karşıya gelme olayını anlatan Kelâî, Hz. Peygamber'in o gün

¹⁰ Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/6.

¹¹ Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/6.

¹² Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/6.

¹³ Kelâî, *el-İktifâ'*, 2/313-314.

bir vefa örneğini gösterdiğini aktarmaktadır.¹⁴

Kelâî'nin muhteva anlamında eseri incelendiğinde, yukarıda ifade edildiği şekliyle sadece ilk üç halife dönemindeki gazveleri işlemesi tarih yazıcılığı açısından önemli bir durumdur. Kelâî'nin takip ettiği bu yöntem için, Hz. Ali döneminde gazve faaliyetlerinin gerçekleştirilememiş olmasından kaynaklı bu dönemi işlemediği şeklinde bir yorum yapılmıştır.¹⁵ Aslında Kelâî'nin yöntemi bağlamında bakıldığında Hz. Ali dönemini işlemesi beklenir. Çünkü Kelâî, bir meğâzî eseri yazacağını ifade etmesine karşın, eserin ilk cildinde Hz. Peygamber'in hayatına ve Mekke dönemine değinmiştir. Birincil gayesi gazveleri anlatmak olan bir müellifin eserine sîret konularını alması beklenmez. Ne var ki Hz. Ali döneminde cihad anlamında bir faaliyetten söz edilmese de, Müslümanların gönlünde derin izler bırakacak birçok olayın başlangıç dönemidir. Bilindiği üzere Müslümanlar arasındaki Cemel ve Sıffin savaşı bu dönemde olmuştur. Bu olaylar ışığında, Kelâî'nin yaşadığı coğrafyada Avrupalılarla savaşın olması onun Hz. Ali dönemini işlemesine engel olduğu söylenebilir. Çünkü Kelâî'nin gazve rivayetlerini bir araya getiren eser yazması, Endülüs coğrafyasında yaşayan Müslümanları cihada teşvik etmek gayesine matuftur. Bu durumda Müslümanların birlik olmasını ve cihada katılmasını isteyen müellifin Hz. Ali dönemindeki tartışmalara girmesi ve insanların zihnini bunlarla meşgul etmesi beklenemez. Yukarıda bahsi geçtiği üzere takip edilen bu yöntem Kelâî'nin hocası İbn Hubeyş'in etkisiyle oluşmuştur. İki müellifin de temel gayesi Müslümanları cihada hazırlamaktır. Neticede Kelâî'nin eserine Hz. Ali dönemi olaylarını almamış olması, yaşadığı coğrafya olan Endülüs'ün durumuyla ilişkilendirilebilir.

İlmi Hayatın Etkisi

Kelâî'nin eserine ciddi anlamda etki eden bir diğer husus yaşadığı coğrafyadaki edebi dilin gelişmiş olmasıdır. Gerçekten de gerek erken dönem gerekse de geç dönem yazılan siyer metinlerine bakıldığında Kelâî'nin kullandığı dilin ve üslubun edebi bir tarzı yansıttığı müşahade edilmektedir. Elbette onun bu üslubunun altında yatan saikler, aldığı eğitim ve yaşadığı coğrafyada edebiyatın ileri bir seviyede olmasıdır. Kelâî'nin gerek başlıklarda kullandığı ifade tarzı gerekse de metin içerisinde kullandığı ibarelerden bu edebi üslubun yansıması görülmektedir.¹⁶

Kelâî'nin yaşadığı dönemle ilgili olarak müelliflerin eserlerinde edebi sanatlara çokça başvuru yaptıkları belirtilir. Dönemin edebi açıdan ayırt edici alametlerinden olarak özellikle tıbak, cinas ve seci' gibi edebi sanatların çokça kullanıldığı ve Kelâî'nin de eserinin belirgin özelliklerinden biri olduğu ifade edilmektedir.¹⁷

¹⁴ Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/345-349.

¹⁵ Esra Otman, *Kelâî ve "el-İktifâ' fî Megâzî Resûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ" isimli eseri*, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 75-76.

¹⁶ Örnekler için bkz. Kelâî'nin üslubunun başlığa etkisi için, Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/11; metin içerisindeki dilin kullanımı için, Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/3-4-5, 31, 34, 144.

¹⁷ Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/(he).

Kelâî'nin çokça başvurduğu ve kullandığı bir diğer edebi sanat istitrâtdır.¹⁸ Müellifin konuları birbirine bağlamak ve insanın zihninde merak duygusunu ortadan kaldırmak ve bir bütünlük sağlamak adına bu edebi sanata başvurduğu ifade edilebilir. Gerçekten de bahsettiği olay hakkında verdiği bilgiler bir bütün olarak düşünüldüğünde anlattığı olayın hem akılda kalıcılığı artmakta hem de okuyucunun dikkatini çekmektedir.¹⁹

Kelâî'nin üslubunun duygusal ve edebi olması, onun hamasete ve duygusallığa sevk ettiği şekilde eleştirilmiş ve onun eserinin duygusal tarafının yoğunluğunun ilmi kısmının önüne geçtiği tarzında bir tenkit getirilmiştir.²⁰ Ne var ki Kelâî'ye yöneltilen bu eleştiri ağırdır. Çünkü kendisinin yaşadığı dönem bu üslubu gerektirmekle birlikte, duygusal tarafının ilmi yönünün önüne geçtiği iddiası doğruluktan uzaktır. Kelâî eserinde rivayetlere dayanarak bilgiler aktarmış ve büyük oranda kaynaklarını zikretmiştir. Kaldı ki siyer yazarlarının hemen hepsi Hz. Peygamber'e duydukları muhabbetin bir tezahürü olarak eserlerinde sevgi ifadelerine yer vermiş ve duygusallıklarını gizlememişlerdir. Kaldı ki Kelâî'nin birincil gayesi, Hz. Peygamber'in hayatından, özellikle de savaşta olan Endülüs halkına onları motive edecek rivayetleri içeren bir eser oluşturmaktadır. Bu bağlamda aşağıda ele alınacağı üzere Kelâî, eserinde halka bu coşkuyu göstermek adına şiire ve edebi sanatlarla çokça yer vermiş ve anlatımını süslü hale getirmiştir. Kelâî'nin üslup olarak duygusallığı tercih etmiş olması ve yer yer bunu ifade etme anlamında Hz. Peygamber'e muhabbetini gizleyememiş olması yaşadığı dönem itibarıyla açıklamak gerekir.

Edebiyatın Etkisi

Endülüs ve edebiyat ifadeleri yan yana geldiğinde hem tarihçiler hem de edebiyatçılar için çok anlam ifade etmektedir. Aslında edebiyat ve özellikle de şiir, Arapların tamamında özgün olan bir alandır. Cahiliye döneminin şiirde ulaştığı nokta, Arap dili ve edebiyatıyla uğraşan araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bu alanda pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu durum Endülüs için de geçerlidir. Endülüs'ün edebi anlamda ileri boyutta olduğu ifade edilir.²¹ Günümüzde Endülüs üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Özdemir, Endülüs'ü şiirsiz düşünmenin imkânsızlığına vurgu yaparak, bu bölgenin bağrından birçok şair çıkardığını ifade etmiştir.²² Kısacası Endülüs halkının edebiyatta kabiliyetlerinin yüksek olduğu aktarılmaktadır.²³ Bu bilgiler ışığında Kelâî'nin eseri incelendiğinde yaşadığı coğrafyadaki edebi gelişmeler açık bir şekilde hem ilmi kişiliğine

¹⁸ Bir bedi' ilmi terimi olan istitrât, asıl konudan olmayarak yeri gelmişken olayı birbirine bağlamak amacıyla söylenen söz anlamında kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. İsmail Durmuş, "İstitrât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/401-402.

¹⁹ Örnekler için bkz. Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/15, 345.

²⁰ Abbûdî, *Tetavvuru kitâbeti's-sîreti'n-nebeviyye*, (Bağdat: Dârü's-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmme, 2005), 344.

²¹ Makkarî Endülüs üzerine yazdığı eserde bölgenin edebiyatta geldiği konumu açığa çıkarmaktadır. Makkarî, *Nefhu't-tib*, 3/225.

²² Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları: Kültür Ve Medeniyet*, 4. Baskı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 277.

²³ Kahyaoğlu, Yasin - Fatma Zehra Mısır, "Genel Hatlarıyla Endülüs Arap Edebiyatı", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2019): 72.

hem de diline yansımıştır. Gerçekten de yazmış olduğu siyer eseri bilinenlerin aksine duygu ve edebi üslup bakımından farklılık arz etmektedir. Kelâî üzerine yaptığı yüksek lisans çalışmasında Otman, dönemin bilimsel üslubunun bir gereği olarak tarih eserlerinin daha edebi bir dil kazanmış olabileceğini ileri sürmektedir.²⁴ Kelâî'nin yaşadığı dönemde edebiyatın geldiği nokta elbette âlimler tarafından takip edilmesi ve bu mecradaki maharetini eserinde göstermesi mümkün görünmektedir. Aslında daha önce ifade edildiği üzere, Kelâî'nin eserini yazılış amacı insanlara Hz. Peygamber'i anlatmak, sevdirmek ve Müslümanların zor durumda olduğu bir dönemde onları cihada sevk etmektir. Bu ifadelerden sonra eserin yazılış amacının halka yönelik olduğu aşikârdır. Bu gayeye sahip olan bir müellifin, üslup bakımından edebi ve süslü bir anlatımı benimsemesi bile halkın edebi anlamda ileri bir noktada olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Kelâî, eserinin pek çok yerinde şiire başvurmuş ve nakilde bulunmuştur.²⁵ Aslında siyer metinlerinde şiire yer verilmesi en eski kaynak olan İbn İshak'tan itibaren görülen bir durumdur.²⁶ Siyer müellifleri yer yer istişhatta bulunmak ve Hz. Peygamber'in hayatını şiirle daha anlaşılır kılmak amacıyla şiire yer vermişlerdir. Kelâî, Eserini genel olarak duygusal bir üslupla kaleme aldığından şiirle anlatmayı daha çok tercih etmiştir. Kelâî, eserinde kendi döneminde yazılmış 121 beyitlik manzum bir kasideye yer vermiştir. Ebû Abdullah İbn Ebi'l-Hisâl I-Endelüsî (ö. 540/1146)'ye ait olan bu kaside Hz. Peygamber'in nesebi, mucizeleri ve Hz. Peygamber'in ashabını övmek maksadıyla yazılmıştır. Kelâî, bu kasideye ve İbn Ebi'l-Hisâl'e övgüler sıralayarak 121 beytin tamamını aktarmaktadır.²⁷ Kelâî, ayrıca Hz. Peygamber'in nesebi hakkında detaylı bir şekilde konuyu ele almaktansa kendi ifadesiyle aktardığı bu kasideyle hem daha veziz hem de özet bir şekilde neseb bahsini anlatmış olmaktadır.

Kelâî, bu kasideye eserinde yer vererek kendi döneminde ve coğrafyasında yazılmış bir metni siyer metnine dâhil etmiştir.²⁸ Bu durum siyer yazıcılığı bakımından değerlendirildiğinde, geç dönemde yazılan metinlerin veya tartışmaların siyer telifatına dâhil olması içerik ve kaynak bakımından siyer malzemesinin genişlemesine imkân sağlamıştır. Bu durum zaman ilerledikçe müelliflerin yaşadıkları coğrafyanın etkisiyle, yeni meselelerin tartışılmaya başlanması ve bu tartışmalara getirilen cevapların artmasıyla siyer merviyatına eklenmiştir. Dolayısıyla aslında siyer için malzeme genişlemesi her dönemde mümkün görünmektedir. Siyer için öz/cevher rivayettir. Her dönemde siyer telifi olduğuna göre farklı dönemlerde yazılan bu siyer eserlerinin rivayetleri kendi dönemlerine göre yorumlamaları ve kendi döneminden bir şeyler katmaları nasıl doğal bir durumsa siyer malzemesinin genişlemesi de gayet doğal bir durumdur.

²⁴ Esra Otman, *Kelâî*, 55.

²⁵ Kelâî'nin şiir kullanımına dair örnekler için bkz. Yakup Akyürek, *VII./XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı*, (Kahramanmaraş: SAMER yayınları, 2020), 99-102.

²⁶ Şaban Öz, *İlk siyer kaynakları ve müellifleri*, (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı [İSAR], 2008), 54-58.

²⁷ Kelâî, *el-İktifâ*, 1/32-37.

²⁸ Abbûdi, *Tetavvuru*, 346.

Kaynak Kullanımı

Müellifin telifine etki eden bir diğer husus, yaşadığı coğrafyadaki eserlerden kaynak bakımından istifade etmesidir. Kelâî'nin kaynaklarının büyük çoğunluğunu erken dönemde yazılmış siyer ve hadis kaynakları oluşturmaktadır. Ayrıca kendi döneminde yazılmış kaynaklardan da istifade etmiştir. Kelâî, hocası İbn Hubeyş Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî el-Endelüsî'nin (ö. 584/1188) *Kitâbü'l-Megâzî*'sinden özellikle ilk üç halife dönemini anlatırken çokça istifade etmiştir.²⁹ Kelâî, eserinde genel olarak hocası İbn Hubeyş'e büyük bir saygı göstermektedir. Kelâî, yukarıda bahsi geçtiği üzere İbn Ebü'l-Hisâl'den aktardığı 121 beyitlik "Mi'râcü'l-Menâkib" adlı kasideyi hocası İbn Hubeyş'e şifâhen okuduğunu belirtmektedir.³⁰

Kelâî'nin birçok iktibasta bulunduğu bir diğer önemli Endülüslü tarihçi İbn Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071)'dir. İbn Abdilber en-Nemerî, Endülüs'te siyer ve meğâzî alanında eser telif eden ilk kişidir. İbn Abdilber en-Nemerî ve Kelâî birbirine yakın sayılabilecek dönemde yaşamışlardır. Kelâî, İbn Abdilber'in hem *el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb* hem de *ed-Dürrer fî'htisâri'l-meğâzî ve's-siyer* adlı eserlerinden istifade etmiştir.

Kelâî, her ne kadar kaynak kullanımı bakımından birçok eserden istifade etmişse de yukarıda bahsi geçen iki müelliften önemli ölçüde istifade etmiştir.

Kelâî'nin Sonraki Döneme Etkisi

Kelâî, eserinde gerek şiire gerekse de kasidelere önemli bir yer vermiştir. Yukarıda bu özelliğinin sebebi olarak yaşadığı coğrafya, Endülüs'ün ilmi yapısı ve edebiyat anlamında ileri bir noktada olduğu ifade edildi. Gerçekten Kelâî, birçok durumu şiirle aktarmayı tercih etmiştir. Bu bakımdan Kelâî'nin aktardığı kasideler geç dönem müellifleri tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Söz gelimi siyer yazımında geç dönemde yazdığı eserle önemli bir konumda olan Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî (ö. 893/1488), Huneyn gazvesi esnasında ganimetlerin taksim edildiği vakit meydana gelen bir olay hakkında şair Hassân b. Sâbit'in uzun bir şiirini Kelâî'den aktarmıştır. Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî, bu şiirin benzer lafızlarla İbn İshâk'ta geçtiğini ifade etmesine karşın, Kelâî'den aktarmayı tercih etmiştir.³¹

Ayrıca geç dönem siyer ve tarih müelliflerinden birçok kişi Kelâî'den büyük oranda istifade etmiştir. Kelâî'nin özellikle Mekke'nin İslam'dan önceki durumu ve Hz. Peygamber'in gazvelerini bir bütün olarak ve detaylı bir şekilde ele alması etki ettiği konuların başında gelmektedir. Kelâî'nin etki ettiği müellifler arasında Şemsuddîn es-Sehâvî (ö. 902/1497),³² es-Semhûdî (ö. 911/1505),³³

²⁹ Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/6.

³⁰ Kelâî, *el-İktifâ'*, 1/32.

³¹ Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî, *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fî telhîsi's-siyer ve'l-mu'cizât ve's-şemâ'il*, thk. Ebû Hamza Enver b. Ebî Bekr ed-Dağistânî, (Cidde: Darü'l-Minhac, 1430/2009), 305-306.

³² Şemsuddîn es-Sehâvî, *et-Tuḥfetu'l-Latife*, (Beyrût: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1414/1993), 1/109, 122, 224, 284.

³³ es-Semhûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdullâh (ö. 911/1505), *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, nşr.

Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî (ö. 942/1535) yer almaktadır. Ne var ki özellikle, Huseyn b. Muhammed b. el-Hasan ed-Diyârbekrî (ö.990/1582), eserinde Kelâî'den 200'den fazla alıntıda bulunmuştur.³⁴ Bu müelliflerin dışında da az da olsa Kelâî'ye atıflar mevcuttur.

Sonuç

Hicri VII. asırda yaşamış olan Endülüslü Ebü'r-Rebî Süleyman el-Kelâî, siyer yazıcılığı bakımından geç dönem olarak nitelendirilebilecek bir dönemde eser telif etmiştir. Kelâî'nin asrına kadar siyer eserleri teşekkül etmiş ve rivayetler oturmuştur. Siyer yazıcılığında mevcut olan, "geç dönemde yazılan eserlerin yenilikten uzak olduğu" ön yargısı ne yazık ki hâlâ kırılmamıştır. Oysaki İbn Sa'd'tan sonra yazılan siyer eserleri hala incelenmeyi beklemektedir. Dolayısıyla gelenek tam olarak ortaya çıkarılmamışken, siyer yazıcılığını nihayete erdirmek veya bittiğini iddia etmek geç dönemde yazılmış siyer eserlerine ve müelliflerine haksızlık anlamına gelecektir. Bu bakımdan bu çalışmada ele alınan Kelâî'nin *el-İktifâ'* isimli eseri incelendiğinde iddia edilen görüşün zayıflığı görülmüş olacaktır. Ayrıca tarihi süreç içerisinde yazılan veya yazılacak olan her siyer eseri, yeni bir zihniyeti ifade ettiğinden siyer yazıcılığı önemini koruyarak devam edecektir.

Kelâî'nin eseri, coğrafyanın bir müellifin eserine yaptığı etkiyi göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kelâî'nin Endülüste yaşadığı dönem, Avrupalıların reconquista hareketi olarak isimlendirdikleri döneme denk gelmektedir. Bu açıdan Kelâî hayatını savaşların gölgesinde yaşamıştır denilebilir. Öyle ki Kelâî'nin hayatından bahseden biyografi yazarları, onun bu savaşlara katıldığını ve bu savaşlardan birinde şehit düştüğünü aktarmaktadır. Kelâî yaşadığı süre zarfında bu siyasi ortamın etkisiyle, bir rivayete göre Muvahhid hükümdar Yûsuf b. Abdilmümin'in isteği üzerine Hz. Peygamber'in gazvelerini konu alan bir meğâzî eseri yazmıştır. Kelâî'nin eserinde kullandığı dil ve seçtiği rivayetler ile kendisinin eserini yazma gayesi de bu görüşü destekler mahiyettedir. Kelâî, Hz. Peygamber ve ashabının gazvelerde sergilediği kahramanlık örneklerinden oluşan birçok rivayet aktarmıştır. Öyle ki Kelâî'nin benimsediği bu üslup geç dönem araştırmacı Abbûdî tarafından ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

Kelâî, siyasi ortamın yanında aynı zamanda ilmi ve edebî olarak da yaşadığı coğrafyadan etkilenmiştir. Yaşadığı dönemde edebiyatın ileri bir noktada olduğu ifade edilir. Kelâî, eserinde birçok edebî sanata başvurmuş, şiire büyük önem atfetmiş ve kendi yaşadığı dönemde yazılan 121 beyitlik bir kasideyi de aktarmıştır. Bu bakımdan aktardığı bu kasideyle geç dönemde yazılmış manzum bir şiiri siyer malzemesine dâhil etmiştir.

Kelâî, kendisi gibi bir meğâzî eseri yazan hocası İbn Hubeyş'in *Kitâbü'l-Megâzî*'sinden hem yöntem hem de içerik açısından istifade etmiştir. Yine ken-

→ →

Hâlid 'Abdulğani Mahfûz, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1419H), 1/73, 214, 215, 219, 220, 221, 226, 236.

³⁴ ed-Diyârbekrî, Huseyn b. Muhammed b. el-Hasan (ö. 990/1582), *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi'n-Nefîs*, (Beyrut: Dâru Sâdir), 1/58, 92, 93, 100, 107, 147, 150-155.

di döneminde yaşayan başka siyer müellifleri kaynak açısından Kelâî'nin eserine etki etmiştir.

Netice itibariyle Kelâî'nin yazmış olduğu *el-İktifâ'* adlı kitap geç dönemde yazılmış eserler içerisinde özgün bir konuma sahiptir. Kendisi yaşadığı coğrafyanın etkisinde kalmış, bunu hem yazdığı eserle hem de hayatıyla göstermiştir.

Kaynaklar

- » Abbûdî, Ammâr Muhammed Hüseyin Nassâr. *Tetavûru kitâbeti's-sîreti'n-nebeviyye*. Bağdat: Dârü's-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmme, 2005.
- » Akyürek, Yakup. *VII./XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı*. Kahramanmaraş: SAMER yayınları, 2020.
- » Âmirî, Yahyâ b. Ebî Bekr, *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fi telhîsi's-siyer ve'l-mu'cizat ve's-şemâ'il*. thk. Ebû Hamza Enver b. Ebî Bekr ed-Dağîstânî, Cidde: Darü'l-Minhac, 1430/2009.
- » ed-Diyârbekrî, Huseyn b. Muhammed b. el-Hasan (ö. 990/1582). *Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi'n-Nefs*. Beyrut: Dâru Sâdir.
- » Durmuş, İsmail. "İstitrat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 23/401-402. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- » İbnu'l-Ebbâr, Muhammed b. 'Abdullâh b. Ebî Bekr el-Kâdî el-Belensî (ö. 658/1260). *Tuhfetu'l-kâdim*. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1406/1986.
- » İbn Hubeys, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah İbn Hubeys (ö. 584/1188). *Kitâbü'l-Ğazavât*. thk. thk. Süheyl Zekkar, Beyrut: Dârü't-Talia, 1983.
- » İbnü'l-Mevvâk, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Halef b. Ferec b. Sâf el-Merâkişî el-Mâlikî (ö. 642/1245). *Buğyetu'l-Nukkâdî'n-Nakale fi mâ Ehalle bihi Kitâbu'l-Beyân*. nşr. Muhammed Hirşâfi, Riyâd: Mektebetu Edvai's-Selef, 1425/2004.
- » Kahyaoğlu, Yasin - Fatma Zehra Mısır. "Genel Hatlarıyla Endülüs Arap Edebiyatı". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/12 (2019): 67-86.
- » Kandemir, M. Yaşar. "Kelâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 25/193. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- » Kelâî, Ebü'r-Rebî Süleyman el-Himyerî el-Belensî el-Endelüsî (ö. 634/1237). *el-İktifâ' fi (bimâ tedammehû min) meğâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ*. thk. Mustafa Abdülvahid. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1968.
- » Kurt, Ali Vasfi. *Endülüs'de Hadis ve İbn Arabî*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- » Makkarî, Ebü'l-Abbâs Şehabeddin. *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsü'r-ratib ve zikru vezirihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*. thk. İhsan Abbâs, Beyrut: Dâru Sâdir, 1968.
- » Nubâhî, Ebü'l-Hasan Alî b. Abdullâh b. Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan el-Cuzâmî en-Nubâhî el-Mâlikî el-Endelüsî (ö. 792/1390). *el-Merkabetu'l-Ulyâ fimen Yestehikku'l-Kadâ' ve'l-Feteyâ = Târîhu Kudâti'l-Endelus*. Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1403/1983.
- » Otman, Esra. Kelâî ve "el-İktifâ' fi Megâzî Resûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ" isimli eseri. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Enstitüsü, 2020.
- » Öz, Şaban. *İlk siyer kaynakları ve müellifleri*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı [İSAR], 2008.
- » Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- » Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları: Kültür Ve Medeniyet*. 4. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- » Özdemir, Mehmet. "Yüsus b. Abdilmü'min". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 44/5-7. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- » Sâmi Es-Sakkâr. "İbn Hubeys". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 20/77. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- » es-Semhûdî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. 'Abdullâh (ö. 911/1505). *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*. nşr. Hâlid 'Abdulğani Mahfûz. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1419H.
- » eş-Şâmî, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlih eş-Şâmî (ö. 942/1535). *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd fi Sîreti Hayri'l-İbâd*. nşr. 'Âdil Ahmed, 'Alî Muhammed Mu'avvid. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1993.
- » Şemsuddîn es-Sehâvî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. 'Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 902/1497). *et-Tuhfetu'l-Latife fi Târîhi'l-Medîneti's-Şerife*. Beyrût: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1414/1993.